

Jacob Clinkart († 1383)

kopiïst en prior van de abdij van Park

SUMMARIUM. « Jacobus de Nussia, dictus Clinkart » (ita seipsum nominat) prior fuit abbatis Parchensis ab anno 1348 usque ad obitum suum (16/6/1383). Sed insuper fuit unus (forsitan unicus ?) ex rarissimis scriptoribus Parchensibus quorum nomina ad posteritatem devenerunt. Quattuor volumina proprio suo nomine subscripsit : annis 1337-1338 *Postillas super Evangelia* Nicolai de Lyra, Ord. Min. (nunc MS. 19 in archivo abbatis Parchensis ; in perg. ; 177 ff.) ; anno 1339, « supra portam monialium insule ducis iuxta ghempe » (non tamen uti praepositus) *Sermones dominicales* Nicolai de Aquaevilla, Ord. Min. et 1340 *Passionale novum de Sanctis* (uterque nunc exstat Londinii, Brit. Mus., Addit. 33416 ; in perg., 172 ff.) ; ac demum anno 1351, jam priore exstante, *De decem praeceptis* Henrici de Frimaria O.E.S.A. (nunc Lovanii, in Museo Communi Van der Kelen, M.S. 1 ; in perg., 275 ff.).

Scriptura sua, utique classica gothica textualis illius temporis, pulchra regularitate eminet, quamvis Jacobus praecipue pro sua propria utilitate haec opera sibi procurare studuerit. Intentio ejus, ut nobis videtur, clara elucet : ut nempe sermocinationem suam ope tractatum recentiorum theologorum sui temporis renovare in promptu habeat.

Historia manuscriptorum illorum prosequitur, postquam auctione anno 1829 Lovanii habita, antiquam et per illustrem bibliothecam abbatis relinquerunt. Manuscripta bibliothecae illius duobus signis recognosci possunt : primo semper invenitur in interna facie prioris tegumenti antiquior libri nota : I (vel K) theca I, etc. ; ac proinde : integumentum est corio castaneo obductum et ornatum armis abbatis, tamen totaliter erasis.

Op 22 oktober 1829 werd bij de drukker-boekhandelaar H. Baumans te Leuven de bijna volledige bibliotheek van de Park-abdij geveild ¹⁾. Sindsdien zijn de handschriften en drukwerken naar de

¹⁾ *Catalogue d'une collection de livres et manuscrits dont la vente aura lieu le 22 octobre 1829, au domicile de Henri Baumans imprimeur, libraire rue de*

vier windstreken verspreid. Slechts enkele van hen vonden later de weg naar de abdij terug ²⁾).

Of er te Park een scriptorium geweest is, moet voorlopig nog een open vraag blijven. De handschriften maken ons wel enkele namen van kopiïsten bekend, zoals b.v. Lodewijk de Fries, Hendrik van Koblenz, Hendrik van Werchter, Udo van Bothalen, etc., maar geen enkele van hen behoorde tot de kanunniken van de abdij. Er is echter één uitzondering : Jacob Clinkart.

In het necrologium wordt hij op twee plaatsen vermeld : op 16 juni, datum van zijn afsterven, en nogmaals op 10 juli, een *commemoratio* samen met zijn ouders en broeders ³⁾. Steunend op de gegevens van het *Chronicon Ecclesiae Parchensis* van abt Joannes Masius (hs. in het archief van de abdij) en de *Catalogus Fratrum Parchensium* (eveneens daar bewaard) hebben L. Goovaerts ⁴⁾ en R. Van Waefelghem ⁵⁾ zijn levensgang samengevat. Zijn geboorteplaats *Nussia* is waarschijnlijk te vereenzelvigen met het stadje Neuss aan de Rijn, nabij Düsseldorf. Zijn geboortedatum is niet bekend, maar omstreeks 1335 moet hij in de abdij van Park geprofest zijn. In 1337 werd hij tot priester gewijd en vanaf 1348 tot aan zijn dood, op 16 juni 1383, vervulde hij de functie van prior. Hij wordt in die hoedanigheid genoemd in verschillende archiefstukken, gedateerd 25.7.1366, 6.4.1370, 7.4 en 6.9.1380.

Diest n° 31 à Louvain, in-8°, 64 p. Over de omstandigheden van deze veiling zie J. E. JANSEN, *L'abbaye norbertine du Parc-le-Duc. Huit siècles d'existence 1129-1929*, Mechelen, 1929, p. 89. Een studie over de oude bibliotheek van de abdij werd aangevat door R. Van Waefelghem. Notities in handschrift worden in het archief van de abdij bewaard, doch tot een publicatie kwam het niet (zie E. VAN BALBERGHE, *Un relevé des manuscrits de Parc conservés à la Bibliothèque de l'Université de Louvain avant 1914*, in *Anal. Praemonstr.*, XLIII, 1967, p. 62-71). Een poging tot reconstructie van de oude bibliotheek, met een beschrijving van de ca. 250 handschriften die er nog van overblijven, werd door E. Van Balberghe als licentie-verhandeling aan de Leuvense universiteit ingediend. Wij zijn de heer Van Balberghe veel dank verschuldigd voor de inlichtingen die hij ons verschaftte.

²⁾ Wij publiceren elders (in het tijdschrift *Scriptorium*) een inventaris van de handschriften die thans in de Parkabdij berusten.

³⁾ R. VAN WAEFELGHEM, *Le nécrologe de l'abbaye de Parc. Extrait des Analectes de l'Ordre de Prémontré* (Bruxelles, s.d. [1908]), p. 252 en 283-284.

⁴⁾ L. GOOVAERTS, *Dictionnaire bio-bibliographique des écrivains, artistes et savants de l'ordre de Prémontré*, t. I (Brussel, 1899), p. 124.

⁵⁾ *Ibid.*, p. 252, nr. 2.

Van Waefelghem beweert dat er geen bewijs voorhanden is dat hij proost bij de zusters in Gempe zou geweest zijn. Dit is inderdaad juist. In de lijst van de proosten, gepubliceerd door N. Backmund ⁶⁾, komt zijn naam niet voor. Toch heeft hij daar wel verbleven, daar hij in een van zijn handschriften uitdrukkelijk vermeldt dat hij schreef « boven de poort van de monialen van 's-Hertogen-eiland nabij Gempe ». Dat was in 1339. L. Goovaerts veronderstelt daarom dat hij misschien als helper (*coadjutor*) van de proost dienst heeft gedaan. Ofwel was hij daar gewoon om in een rustige atmosfeer te kunnen werken ⁷⁾.

L. Goovaerts noemt als zijn produktie op : 1. *Sermones Nicolai de Aquaviva*, Ord. Min., 16 sept. 1339. 2. *Nicolai de Lyra, Tractatus in decem praecepta*, 1351. Handschrift in het bezit van E. Van Even, archivaris te Leuven. 3. *Sermones de diversis*. R. Van Waefelghem van zijn kant somt op : 1. 1339 : *Sermones dominicales* van Nicolaas van Aquaviva, OM ; 2. 1337-38 : Nicolas van Lyra, *In 4 Evangelia* ; 3. *Passionale Sanctorum* (voltooid 1340). Deze twee

⁶⁾ N. BACKMUND, *Monasticon Praemonstratense*, t. II (Strauburg, 1952), p. 284-286.

⁷⁾ De Park-abdij had het « jus paternitatis » opgeëist over het vrouwenconvent dat graaf Renier d'Udekem in zijn kasteel te Pellenberg voor zijn acht dochters had ingericht. A. MENS (*Oorsprong et betekenis van de Nederlandse Begijnen- en Begardenbeveging*, Leuven, 1947, p. 367-370) ziet in deze oprichting een typisch voorbeeld van het toendertijd algemeen streven naar het reclusenleven dat vroeger in de dubbelkloosters, nu echter, vanwege het afstoten van de reclusen door de oude orden, niet meer in een monasterium maar daarbuiten en onafhankelijk van het ordewezen een uitweg zocht. De graaf had immers voor zijn dochters een onderkomen bij de Cisterciënzerinnen en andere monialen gezocht, maar werd overal afgewezen. Daarom besloot hij hen zelf onder te brengen in het kasteel dat hij te Pellenberg bezat en hij schenkt hun zelf, op 16 mei 1219, het witte nonnenkleed, waarna hij hen gedurende een jaar zelf blijft leiden. Het is pas na de tussenkoms van de abt van Park dat de stichting bij de premonstratenzerorde werd ingelijfd: binnen een straal van 2 mijl van de abdij was geen nieuwe kloosterstichting juridisch toegelaten. Vóór dat ogenblik vormde de kleine gemeenschap een van die vele « congregaciones sanctarum virginum », waarover Jakob van Vitry het heeft. In 1229 verhuizen de zusters naar « Tshertogheneylandt » (Ille-Duc) of Gempe (op het grondgebied van Sint-Joris-Winge) op een grond die hertog Hendrik I hun had geschonken. Het is Jacob van Vitry in hoogsteigen persoon, die bij die gelegenheid het nieuwe altaar van O. L. Vrouw en het kerkhof inzegt. Op 6 december 1252 verhuist de gemeenschap nogmaals naar een andere plaats in hetzelfde dorp. Zie Emm. NEEFS, *Le monastère de l'Ille-Duc à Gempe*, Leuven, 1867.

opsommingen dekken elkaar niet : de nrs. 2 en 3 van Goovaerts ontbreken bij Van Waefelghem en de nrs. 2 en 3 van deze laatste ontbreken bij Goovaerts. Deze divergentie is waarschijnlijk te wijten aan het feit dat ze allebei slechts die werken vermelden, waarvan ze de handschriften kenden en geen van beiden kende ze alle. Op dit punt kunnen wij de gegevens van de twee historici aanvullen. Wij geven een beschrijving van de handschriften die de volledige (gekende) produktie van Clinkart bevatten, en volgen hierbij de chronologische volgorde.

I. HEVERLEE-LEUVEN, ABDIJ VAN PARK, Archief, HS. 19.

NICOLAUS van LYRA, Postillen op de vier Evangelien ⁸⁾. Gekopieerd 1337-38.

Na elk van de delen volgt een kolofon, dat ons toelaat het werk van de kopiist van dichtbij te volgen :

Fol. 1^r-53^r : Postilla super Matthaëum, met fol. 53^r het kolofon :

« Explicit postilla super matheum edita a fratre nicholao de lyra ordinis fratrum minorum doctore in sacra theologia. Scripta a fratre iacobo de nussia. concanonico perchensi iuxta lovanium. Anno domini M^o. CCC^{mo}. XXX septimo in vigilia assumptionis virginis gloriose » (= 14.8.1337).

Fol. 53^r-65^r : Postilla super Marcum, met fol. 65^r het kolofon :

« Explicit postilla super marcum edita a fratre nycholao de lyra doctore in sacra theologia de ordine fratrum minorum. Scripta per fratrem iacobum de nussia concanonicum regularem percensem iuxta lovanium. Anno domini M^o. CCC^{mo}. XXX septimo. feria sexta in die decollacionis beati iohannis baptiste deo gracias » (= 29.8.1337).

Fol. 65^r-116^r : Postilla super Lucam, met fol. 116^r het kolofon :

« Explicit postilla super lucam edita a fratre nycholao de lyra magistro in sacre theologia de ordine fratrum minorum. Scripta a fratre iacobo de nussia dicto clinkart concanonico regulari perchensi prope lovanium. Anno domini M^o CCC^o XXX VIJ^o in crastino beati martini hyemalis. deo gracias » (= 12.11.1337).

Fol. 116^r-177^v : Postilla super Johannem, met fol. 177^v het kolofon :

⁸⁾ Zie F. STEGMÜLLER, *Repertorium biblicum*, IV, Madrid, 1954, nrs. 5896-5900.

« Explicit postilla super iohannem edita a fratre nycholao de lyra *magistro* in sacra theologia de ordine fratrum minorum finita et scripta anno incarnationis domini M° CCC° XXX octavo sabbato ante dominicam in ramis palmarum per fratrem iacobum de nussia concanonicum parchensem iuxta lovanium. deo gracias. amen. latere hand et priorem -de parchensem anima eius requiescat in pace. / Amen » (= 4.4.1338).

Fol. 178^r-180^r : Capitula evangelii matthaei, marci, lucae, johannis.

Het handschrift meet 30,3 × 22,5 cm. en is in 2 kolommen, met een gemiddelde van 51 à 57 regels per kolom, geschreven. Het gotisch boekschrift (textualis) vertoont een grote regelmatigheid, doorlopend goed aansluitend, alleen naar het einde toe wat losser. Bij het herlezen van de tekst heeft dezelfde hand hier en daar correcties aangebracht.

Het perkament is van gewone kwaliteit, met de klassieke « fouten » en herstellingen ; de tegenstelling tussen de gele haarzijde en de witte vleeszijde is meermaals opvallend. Verder vertoont het de gewone eigenschappen van een goed verzorgd handschrift : reclamen, representanten, signaturen (naast de representanten) en verwijzingen in de marge. Richtlijnen voor de rubricator zijn hier en daar nog zichtbaar. De grote initialen werden niet uitgevoerd ; de kleinere initialen en de paragraaftekens zijn in het rood, evenals de koptitels. Alleen de eerste initiaal, f. 1^r, werd uitgevoerd : een gehistorieerde letter Q, in rood en blauw penwerk getekend. Ze stelt een geestelijke voor, schrijvend aan zijn pulpituim. Wellicht is daarmee de kopiist bedoeld ; maar zeker niet de auteur, Nicolaus van Lyra, want hij draagt geen franciskanenpij. Links en rechts is de initiaal nog met twee grotesken versierd. De lemmata uit de evangeliën zijn steeds rood onderstreept.

Een paar eigenaardigheden zijn nog te vermelden. Op fol. 52^v staat in de marge : « In pascha domini ». Dit mag waarschijnlijk wel begrepen worden als een aanduiding voor liturgisch gebruik ofwel voor de lezing in de refter. Interessanter is de aantekening op fol. 3^v : « pecie iiii » , in potlood, onder aan de bladzijde in het midden. Die aanwijzing moet betekenen dat het handschrift dat de kopiist tot model heeft gediend, een universitair handschrift was of ten minste op een universitair handschrift terugging. « Pecia » slaat immers op de katernen die bij de universitaire « librarii » ter

kopiëring werden uitgeleend en een nummer kregen om de goede volgorde van de gehele tekst te waarborgen. Het geheel van de « peciae », die samen een boek uitmaken, is dan het officiële, d.w.z. door een universitaire commissie herziene en goedgekeurde « exemplar ». Met behulp van die aanwijzing zouden wij op het spoor van het model-handschrift kunnen komen, indien onder de bewaarde « exemplaria » of fragmenten van « exemplaria », nl. « peciae », de Postilla van Nicolaus van Lyra aanwezig was geweest. Zulks is echter jammer genoeg (althans voorlopig) niet het geval ⁹⁾.

Op het voorbord komt de oude signatuur voor : I theca II. Dit is een van de kenmerken, waaraan men een handschrift uit de voormalige bibliotheek van Park kan herkennen : het is de signatuur die het handschrift kreeg wellicht bij de herinrichting van de bibliotheek in de 18de eeuw en die duidelijk de plaats aanduidt die het handschrift innam : in kast I, op plank II. Een tweede kenmerk is het uitgeschrapte wapenschild, hier het grote, met in het midden de korenaar met drie leliën, daarboven de mijter en de abtstaf, onderaan de inscriptie « Bibliothecae Parcensis ». Zoals bij de meeste banden het geval is, werd het wapenschild ook op deze band zo overkrast dat het onherkenbaar is geworden ¹⁰⁾. Vóór de grote veiling van 1829 te Leuven hadden de kanunniken op alle banden gepoogd het wapenschild onherkenbaar te maken : gebeurde het reeds vroeger om aan de opeisingen van de Franse revolutionairen te ontsnappen of vlak vóór de veiling uit een zeker schaamtegevoel : dat is moeilijk uit te maken. In ieder geval is het wapenschild slechts bij uitzondering bewaard gebleven. Zulks is het geval met hs. II 2347 van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel. De band is de klassieke 18de-eeuwse band in bruin kalfsleer van bijna alle boeken van de Park-abdij.

In de catalogus, in opdracht van abt Maes in 1635 opgemaakt en daarna door Sanderus in zijn *Bibliotheca Belgica Manuscripta*

⁹⁾ J. DESTREZ, *La Pecia dans les manuscrits universitaires du XIIIe et du XIVe siècles*, Paris, 1935. M.-D. CHENU et J. DESTREZ, *Exemplaria universitaires des XIIIe et XIVe siècles*, in *Scriptorium*, 7, 1953, p. 68-80. Graham POLLARD, *The university and the book trade in mediaeval Oxford*, in *Beiträge zum Berufsbewusstsein des mittelalterlichen Menschen* (Berlin, 1964), p. 336-344.

¹⁰⁾ Zie D. DE BRUYNE, *De la provenance de quelques manuscrits*, in *Rev. Bénédict.*, 46, 1934, p. 121-124 (*L'abbaye des Prémontrés de Parc*).

(t. II, Rijsel, 1643) overgenomen, komt ons handschrift voor op p. 171, n. 2.

Op de veiling te Leuven in 1829 werd het aangekocht voor de bibliotheek van Charles-Antoine de La Serna y Santander ¹¹⁾. Nochtans was deze bekende bibliofiel, die van 1795 tot 1811 conservator van de Bourgondische Bibliotheek te Brussel was geweest, in 1823 overleden. Het handschrift moet bijgevolg ofwel door een van zijn broeders Antoine († 1847) of Mateo († 1883) of door zijn zuster Rita († 1838) ofwel door zijn dochter of zoon aangekocht geweest zijn. Waarschijnlijk moet hierin de reden gezocht worden waarom het ex-libris van La Serna hier niet voorkomt ¹²⁾. Op de veiling van de bibliotheek van de La Serna in het Paleis voor Schone Kunsten te Brussel op 7 november 1959 werd het handschrift door de Park-abdij teruggekocht en kwam aldus na een korte zwerftocht opnieuw in de oorspronkelijke bibliotheek terecht ¹³⁾.

II. LONDEN, British Museum, Addit. 33416, fol. 1-58.

NICOLAUS VAN AQUAEVILLA ¹⁴⁾, Sermoenen. Gekopieerd in 1339.

Incip. : « Dicite Filiae Sion... (Mtth 21,5)... Verba ista sumpta sunt a Zacharia propheta... » ¹⁵⁾.

Op fol. 58^v komt het volgende kolofon voor :

« Expliciunt sermones dominicales per annum de tractatu fratris nycholai de aquavilla. de ordine minorum super ewangelijis. Scripta et finita per fratrem iacobum de nussia concanonicum parchensem

¹¹⁾ *Catalogue d'une collection de livres et manuscrits...* (zie noot 1), p. 38, nr. 21: « Nicolas de Lyra, in evangelia 1338 ». In potlood eraast: De la Serna.

¹²⁾ Zie F. REMY, *La Serna Santander (Charles Antoine de)*, in *Nation. Biogr. Woordenboek*, t. II (Brussel, 1966), kol. 426-431. Op hss. IV 97 en IV 48 van de Koninkl. Bibl. te Brussel b.v. komt zijn ex-libris voor.

¹³⁾ Zie de veilingcatalogus: *Livres rares et précieux provenant pour la plus grande part de la bibliothèque La Serna Santander. Nombreux incunables, importants manuscrits et post-incunables, Atlas, Topographie, Voyages, Sciences, Livres à figures, Droit, Coutumes, Généalogie, Ouvrages espagnols, Recueil de 64 dessins de Théodore Van Thulden. Vente publique au Palais des Beaux-Arts de Bruxelles le samedi 7 novembre 1959, à 14 H. 30, Bruxelles, Paul Van der Perre, Libraire-expert du Palais des Beaux-Arts, 1959, p. 20-21, nr. 83.*

¹⁴⁾ Zie over hem: I. WADDING, *Scriptores Ordinis Minorum* (Rome, 1650), p. 262-263; R. HAURÉAU, in *Hist. littér. de la France*, 31, 1893, 95-100.

¹⁵⁾ Zie J.-B. SCHNEYER, *Wegweiser zu lateinischen Predigtreihen des Mittelalters* (München, 1965), p. 139.

iuxta lovanium.. Supra portam monialium insule ducis iuxta ghempe. Anno domini M^o CCC^{mo} XXXIX°. in vigilia beati lamberti marturis. Deo gracias. Amen » (= 16.9.1339).

III. LONDEN, British Museum, Addit. 33416, fol. 59^r-172^r.

Passionale novum de sanctis. Gekopieerd in 1340.

Incip. (fol. 59^r) : « Dicto de festivitatibus que occurrunt inter tempus renovationis quod incipit a moyse et prophetis et durat usque ad adventum christi in carnem... ».

Op fol. 172^r komt het volgende kolofon voor :

« Explicit passionale novum de sanctis. scriptum per fratrem jacobum de nussia concanonicum parchensem. iuxta lovanium. Anno domini M^o CCC^{mo} XL° in crastino inventionis beati stephani prothomartyris deo gracias » (= 4.8.1340).

Het handschrift meet 30 × 22,8 cm. en is eveneens op perkament, in twee kolommen geschreven. Het regelmatige, wat samengedrongen gotische boekschrift van Clinkart is goed herkenbaar. Evenals in hs. 19 van de Park-abdij is ook hier het kolofon in grotere en meer uiteenlopende letter gesteld. Ook is de plaats voor de initialen opengelaten. De band is de klassieke bruin kalfsleren band, met het uitgekraste kleine wapenschild en op het voorbord de oude signatuur : l. theca. X.

Het handschrift werd op de veiling van 1829 te Leuven aangekocht door Payne, de bekende bibliothecaris van het British Museum ¹⁶⁾. In augustus 1835 kwam het in het bezit van John Lee, wiens gearmorieerd ex-libris, met de spreuk « Verbum atque decens », eveneens op het voorbord voorkomt. Na de veiling van diens bibliotheek op 7 april 1876 ¹⁷⁾ raakt men het spoor van het hs. bijster. Het British Museum verwierf het op een veiling, die op 8 november bij Sotheby te Londen plaatshad ¹⁸⁾.

¹⁶⁾ *Catalogue d'une collection...* (zie noot 1), p. 39, nr. 37. De aantekening in potlood naast de vermelding is niet goed leesbaar.

¹⁷⁾ *Catalogue of the extensive library of books and manuscripts collected by the late John Lee, Esq., LL. D... which will be sold by Mssds. Sotheby, Wilkinson and Hodge... on Friday, 7th April 1876 and four following days...*, p. 123, nr. 2054.

¹⁸⁾ *Catalogue of a valuable collection of oriental & other manuscripts from the library of a late well-known collector which will be sold by auction by*

IV. LEUVEN, Stadsmuseum Van der Kelen, Hs. 1.

HENRICUS van FRIMARIA, *De decem praeceptis* (fol. 1^r-111^v).
Gekopieerd in 1351.

Incip. : « Prohemium eminentis tractatus decem preceptorum. Audi Israel praecepta Dei [Deut. 4,1] In verbis istis Spiritus sanctus circa divina praecepta tria tangit... » ¹⁹).

Op fol. 111^v komt het volgende kolofon voor :

« Iste liber est fratris iacobi de nussia dicti clinkart prioris ecclesie parchensis iuxta lovanium / Scriptus anno domini M^o CCC^{imo} Lj^o in crastino beati petri ad vincula » (= 2.8.1351).

Wij vestigen er hier de aandacht op dat Clinkart zich zelf in dit kolofon niet enkel als kopiist, maar tevens ook als bezitter van het handschrift noemt. Streng juridisch genomen is een dergelijke verklaring wel niet met de gelofte van armoede in overeenstemming te brengen, maar als prior heeft Clinkart wellicht enkele kleinere voorrechtjes genoten.

Dan volgt een *Tabula*, met Expl. : « Explicit tabula super tractatum de decem praeceptis ».

Vanaf fol. 118^r tot het einde (fol. 275) bevat het handschrift *Preken voor zon- en feestdagen*. Incip. van de Proloog : « Cum obsecrationibus loquatur pauper [Prov. 18,23] Pro tribus igitur pauper ego pauperculi regulae pauperis quendam ubi Francisci professor... ».

In Dom. I Adventus : Incip. : « Erunt signa in sole [Luc. 21,25] Salvator noster volens ostendere signa prognostica consummationis mundi... » ²⁰).

De auteur is blijkbaar een franciscaan, maar verder niet bekend.

De laatste folio's van deze tekst ontbreken echter, zodat we niet weten of ook hier een kolofon volgde. Vandaar dat we niet met zekerheid kunnen uitmaken of ook dit tweede deel van het handschrift aan onze kopiist mag toegeschreven worden, zoals een aantekening van een 18de-eeuwse hand onder aan fol. 1 en L. Goo-

Messrs. Sotheby, Wilkinson & Hodge..., on Thursday, the 8th, and Saturday the 10th day of November, 1888..., p. 42, nr. 637. Zie de korte beschrijving van het hs. in de *Catalogue of Additions*, Londen, British Museum, 1894, p. 18.

¹⁹) Zie SCHNEYER, *Wegweiser*..., p. 48, noot 14.

²⁰) Niet vermeld bij J.-B. SCHNEYER (noot 14).

vaerts veronderstellen. Het zou een ver doorgedreven studie vergen om door de ontleding van het schrift in deze vraag een uitspraak te doen. Op het eerste gezicht hebben wij de indruk dat het schrift van dit tweede deel, alhoewel even regelmatig, toch veel losser en minder verzorgd is. Ook zijn de lemmata uit de Bijbel in een veel grotere en vettere letter geschreven dan in het eerste deel het geval is. Wij zouden dus eerder, met alle voorbehoud, opteren voor een andere hand, die evenwel uit dezelfde tijd zal stammen. In alle geval is het feit dat dit tweede deel samen met het eerste werd ingebonden helemaal geen bewijs dat de kopiist dezelfde zou zijn. Dit kan immers uitsluitend, zoals zo dikwijls het geval is, wegens het identieke formaat gebeurd zijn.

Het hs. meet $16,7 \times 12,4$ cm. en is in een kolom geschreven, in deel I met een gemiddelde van 17-18 regels per bladzijde, in deel II echter van 22 regels. Het perkament is van dezelfde gemiddelde kwaliteit als dat van de vorige handschriften, heeft dezelfde geelwit tegenstelling van haar- en vleeszijde. Het vertoont eveneens de kenmerken van een verzorgd maar niet volledig afgewerkt handschrift: de prikken en de liniëring zelf zijn nog zichtbaar, evenals de representanten (in potlood, soms in het rood) en bijna overal zijn de plaatsen voor de initialen nog wit gebleven. De rubrieken en paragraaftekens zijn in het rood en de lemmata uit de bijbel rood onderstreept. Ook hier werden tekstverbeteringen, in de marge of onderaan de bladzijde, soms door dezelfde, maar een enkele keer ook door een andere hand aangebracht.

Op fol. 1^r, bij de aanvang van de tekst, komt een kleine initiaal in penwerk, het bovendeel van een abtstaf voorstellend, voor. Op fol. 112^r bevindt zich een grotere initiaal, in blauw en rood penwerk, die een « Ecce homo » uitbeeldt. Het is op grond van die gehistorieerde initiaal dat Jacob Clinkart de eer te beurt viel bij de oudere schilderschool van Leuven gerekend te worden ²¹⁾ en

²¹⁾ E. Van Even schrijft: « Nous possédons dans notre bibliothèque un manuscrit transcrit par ce moine... On y trouve une initiale renfermant un Ecce Homo qui prouve que Clinkart maniait le crayon avec facilité » (*L'ancienne école de peinture de Louvain*, Leuven, 1870, p. 18). De tekst wordt letterlijk overgenomen door J. E. JANSEN, *La peinture à l'abbaye de Parc et catalogue historique et descriptif de tableaux* (Antwerpen, 1911), p. 17. Over E. Van Even zie: R. VAN UYTVEN, *Even (Gerard Edward van)*, in *Nat. Biogr. Woordenb.*, II (Brussel, 1966), kol. 208-211.

een vermelding te krijgen in een schilderslexikon ²²⁾. Geen van deze historici schijnt echter de heel wat mooiere en met meer smaak en kunde getekende kopiïsten-figuur van bovenvernoemd hs. 19 uit de Park-abdij gekend te hebben. Niets bewijst echter dat deze tekeningen het werk van de kopiïst zijn. Deze heeft immers overal elders de plaats voor de initialen opengelaten en met een representant, die ten slotte een instructie voor de miniaturist is, de te tekenen initiaal aangeduid.

Het hs. draagt op het voorbord de oude signatuur I theca X. De band is de gewone bruin kalfslederen band van Park, met het uitgeschrapte kleine wapenschild.

In de catalogus van J. Maes staan de twee delen van het hs. reeds samen in één band vermeld, waarbij de laatste folio's reeds toen afwezig moeten geweest zijn, daar enkel voor het eerste deel een (overigens foutieve) datum wordt genoteerd : « Eminens tractatus 10. Praeceptorum, scriptus A° MCCC. Incipit Audi Israel Praecepta Domini. Item sermones de Dominicis. Incipiunt Cum obsecrationibus loquitur pauper. in Pergameno » ²³⁾.

Het handschrift heeft een vrij bewogen geschiedenis gehad, die trouwens aan de hand van de bezittersmerken op het voorbord grotendeels te volgen is en in een korte, in het Frans gestelde notitie op een bijgevoegd blaadje (onvolledig) wordt samengevat. Op de veiling te Leuven in 1829 ²⁴⁾ werd het aangekocht door Pierre-Philip-Constant Lammens (1762-1836), professor aan de Universiteit en eerste bibliothekaris bij de universiteitsbibliotheek te Gent. Lammens bezat na K. Van Hulthem, een van de rijkste bibliotheken uit onze gewesten (meer dan 200 incunabelen en ongeveer 300 handschriften). Zijn ex-libris bevindt zich op het voorbord ²⁵⁾.

²²⁾ E. BÉNÉZIT, *Dictionnaire critique et documentaire des peintres...*, Nouv. éd., t. II (Parijs, 1961), p. 545: « Enlumineur de Neuss. XIVe s. (Ec. Flam.). En 1351 prieur à l'abbaye de Parc à Louvain; il a enluminé un manuscrit de Nicolas de Lyra ». In de eerste ed. (t. I, Parijs, 1911, p. 969) werd de *Ecce Homo* uitdrukkelijk vermeld.

²³⁾ SANDERUS, *Bibliotheca Belgica Manuscripta*, t. II (Rijssel, 1643), p. 175.

²⁴⁾ In *Catalogue d'une collection...* (noot 1), p. 39, nr. 45: « Nic. de Lyra in praecepta et Dominicas. 1 vol. ».

²⁵⁾ *Première partie du catalogue des livres rares et précieux de la bibliothèque de feu Mr Pierre-Philippe-Constant Lammens, en son vivant professeur à la faculté des lettres et philosophie, bibliothécaire de l'Université de Gand, etc. La vente aura lieu à Gand le 15 avril 1839 et jours suivants, par Predhon, en sa salle de vente, rue de la Vallée n° 1, Gand. Imprimerie D. J. Vanderhaeghen.*

Bij de veiling van de bibliotheek van P. P. C. Lammens (derde deel, te Gent op 28 oktober 1840)²⁶⁾ gaat het handschrift over in het bezit van Leopold Van Alstein (1792-1862), eveneens professor aan de Gentse universiteit. Bij de veiling van diens bibliotheek te Gent op 27 mei 1863²⁶⁾ wordt het hs. aangekocht door C. P. Serrure voor rekening van Edward Van Even, stadsarchivaris te Leuven. V. De Munter, conservator van het stadsmuseum aldaar, zou alle handschriften die in het bezit waren van Van Even, langs diens zusters (waarvan de laatste overlijdt in 1911) erven, met de toezegging dat ze na zijn dood aan het stadsmuseum zouden toekomen. Zo kwam het hs. in 1938, bij het afsterven van V. De Munter, in het bezit van het Leuvens museum. Het ex-libris van De Munter, voorstellend de H. Petrus met sleutel en kerkpilaar, bevindt zich Hulin, rue Basse, n° 18. *Seconde partie... vente 21 octobre 1839. Troisième partie... vente 28 octobre 1840.* Het hs. wordt in dit laatste volume vermeld,

p. 243, nr. 24: « N. de Lyra, in decem praecepta; item sermones de dominicis per annum. — in-4, veau fauve. Ms sur velin, de 227 feuillets, écrit en l'année 1351. Manquent quelques feuillets vers la fin ». In de catalogus gaat een interessante levensbeschrijving van P. P. C. Lammens vooraf, waaraan wij het volgende ontleen. Geboren te Gent op 8 oktober 1762, studeert hij wijsbegeerte en rechten te Leuven, waar hij in 1786 de licentie behaalt. Door de regering wordt hij naar Weenen gestuurd om er een nieuw systeem van onderwijs te bestuderen. In 1793 bezoekt hij bibliotheken in Frankrijk, Engeland, Nederland, Duitsland en Italië. Hij wordt te Rome lid van de « Académie des Arcades ». In 1795 wordt hij lid van de commissie van het Departement van de Schelde, met de opdracht de boeken en handschriften uit de opgeheven kloosters te inventariseren. Daarna wordt hij leraar aan de Centrale School van het Departement en conservator van de openbare bibliotheek te Gent. In 1812 wordt hij door Napoleon tot rechter benoemd aan de burgerlijke rechtbank van het Departement. In 1815 wordt hij door de regering der Nederlanden naar Parijs gezonden om boeken, handschriften en kunstvoorwerpen, door de Fransen geroofd, te recupereren! In 1817 schenkt hij een deel van zijn persoonlijke bibliotheek aan de Universiteit te Gent, waar hij tot enkele maanden vóór zijn dood (9 juni 1836) professor was.

²⁶⁾ *Catalogue des livres et manuscrits formant la bibliothèque de feu Mr P. Leopold van Alstein, Professeur agrégé à l'Université de Gand, dont la vente publique aura lieu le mardi 26 mai 1863 et jours suivants, à 9 h. du matin et 2 1/2 h. de l'après-midi, à la maison mortuaire, Rue du miroir, N° 21 à Gand sous la direction du libraire F. Heussner, de Bruxelles et par le ministère du notaire Bosschaerts à Gand.* 2 vol. Gand, Imprimerie et lithographie de C. Annoot-Braeckmann, 1863, t. I, p. 54, nr. 750. Zelfde tekst als in de catalogus Lammens. Geboren te Gent in 1792 was Petrus-Leopold Van Alstein vanaf 1845 professor in de Faculteit van Wijsbegeerte en Letteren aan de Gentse universiteit. Hij was een groot deskundige in oosterse talen, vooral in het Sanskriet en het Chinees. Hij overleed te Gent op 22 februari 1862.

eveneens nog op het voorbord van het hs. Een recenter wapenschild van de Park-abdij, gedrukt op papier, voorstellend de drie leliën, plus mijter en abtstaf, en de spreuk « Ne quid nimis », komt ook op het voorbord voor.

Het hs. werd reeds een paar malen tentoongesteld : nl. op de tentoonstelling van Oude Kunst in het stadhuis te Leuven in 1881 ²⁷⁾ en op de tentoonstelling « Leuvens verleden », eveneens in het stadhuis gehouden van 18 juli tot 18 oktober 1964 ²⁸⁾.

Ten slotte willen we nog even de aandacht vestigen op het probleem van het auteurschap van *De decem praeceptis*. Het loopt in het oog dat alle catalogen Nicolaus van Lyra als auteur noemen, terwijl Clinkart zelf de auteur niet kent. Wellicht had hij reeds de moeilijkheid, waar ook wij nog steeds mee zitten, ofwel wist hij het gewoon niet. Nu is wel komen vast te staan dat het werk aan Hendrik van Friemar (Weimar), een augustijnernonnik, moet toegeschreven worden. Er zijn echter vier augustijnen met die naam bekend. De twee belangrijkste zijn de « oudere » († 1340) en de « jongere » († 1354). Volgens A. Zumkeller ²⁹⁾ zijn de meeste werken, waaronder ook het *Tractatus de decem praeceptis* (in feite een reeks preken), wel aan de « oudere » toe te schrijven. Het feit dat deze tekst in 1351 werd gekopieerd, toen de « jongere » nog in leven was, zou deze veronderstelling eventueel kunnen bevestigen. Zumkeller somt ongeveer 260 handschriften van dit werk op, waarbij het onze niet voorkomt. Die grote verspreiding heeft het waarschijnlijk te danken aan het feit dat het vanaf 1477 als *Praeceptorium* op naam van Nicolaus van Lyra werd uitgegeven. Daarom stellen onze oude catalogen het werk nog steeds op naam van deze in de late Middeleeuwen als schrijver van « bestsellers » alom bekende auteur. De Postillen op de gehele bijbel van de franciscaanse

²⁷⁾ *Catalogue de l'exposition de Tableaux, Sculptures, Meubles, Orfèvreries, Dinanderies, Céramique, Numismatique, Manuscrits, Incunables & Armes ouverte à la salle gothique de l'Hôtel de ville de Louvain au profit de l'hospice des pauvres-aveugles à l'occasion du 75e anniversaire de la fondation de cet établissement charitable, 4 septembre 1881*. Louvain, H. Van Biesem & A. Fonteyn, 1881, p. 44, nr. 695: « Nicolas van Lyra. X. Praecepta ».

²⁸⁾ *Leuvens Verleden. Stadhuis Leuven, 18 juli - 18 oktober 1964. Tentoonstelling ingericht door het Stadsbestuur van Leuven*, p. 33, nr. 24 (beschrijving door R. Van Uytven).

²⁹⁾ A. ZUMKELLER, *Manuskripte von Werken der Autoren des Augustiner-Eremitenordens in mitteleuropäischen Bibliotheken* (Würzburg, 1966), p. 125-163, nrs. 285-337 (vooral nr. 325).

magister te Parijs en latere provinciaal van de Franse en Bourgondische provincies van zijn orde († 1349), zijn het klassieke hoogtepunt geworden van de nieuwe methode der Postillen, die de oude « glossa » definitief had vervangen ³⁰).

Wat nu onze kopiist Jacob Clinkart betreft : het is kenmerkend voor zijn activiteit dat hij er op uit schijnt te zijn geweest recente werken te kopiëren. De Postillen op de Evangelieën van Nicolaus van Lyra, daterend van vóór 1329, schrijft hij af in 1337-38 ; de preken van Nicolaus van Aquaevilla, wellicht van ca. 1320, kopieert hij in 1339 en Hendrik van Friemar een tiental jaren na diens afsterven. Klaarblijkelijk heeft Clinkart de actuele literatuur willen benutten om zijn preken een vernieuwde inhoud te geven. Want dit schijnt wel de bedoeling van zijn kopiïstenwerk geweest te zijn : zich een moderne documentatie voor zijn preken aan te schaffen. In de langdurige verslapping die de Park-abdij gedurende de 14de eeuw doormaakte ³¹), straalt de figuur van deze kopiist-om-apostolische-motieven als een zwak en bescheiden lichtje.

A. BROUNTS.

Brussel, Koninklijke Bibliotheek,
Afdeling Handschriften.

³⁰) Fr. STEGMÜLLER, *Repertorium Biblicum*, t. IV (Madrid, 1954), p. 51-94, nrs. 5827-5994. C. SPICQ, *Esquisse d'une histoire de l'exégèse au moyen âge* (Parijs, 1944), p. 335-342. B. SMALLEY, *The study of the Bible in the middle ages* (2e ed., Oxford, 1952), p. 335.

³¹) J. E. JANSEN, *L'abbaye Norbertine de Parc-le-Duc...* (zie noot 1), p. 33: « Ce siècle (nl. de 14e eeuw) est le moins beau dans toute l'histoire du Parc ». In de eerste helft van de eeuw had een langdurige hongersnood en pestepidemie het land geteisterd. In hs. 21877 van de Koninkl. Biblioth. te Brussel, dat het tweede deel van de *Legenda aurea* van Jacob van Voragine bevat en eveneens van Park afkomstig is, vindn we achteraan (fol. 247^v) een aantekening van een tijdgenoot over de prijzen van de tarwe in de jaren 1316 tot 1318. En dan vervolgt hij: « Hec vidimus et miramur in anno ejusdem M^o. CCC^{mo}. XV^{mo} precedente pessimos annos prescriptos, incepit pluvia circa kalendas Maii, tonitrua, coruscationes & perseverabat pluvia quasi cotidie usque ad kalendas Novembris; tertia pars populi moriebatur, alia infirmabatur & reliqua pars populi angustiis et erumpnis cruciabatur et tanta fuit pestilentia quod vix fuit domus in qua non erat mortuus, ita quod in omnibus oppidis benedicebantur nova cymiteria, quia illa cymiteria que tunc consecrata erant non sufficiebant ad sepulturam mortuorum. Et postmodum circa annum domini M^o. CCC^{mo}. XVI^{mo} & XVII^{mo} (et XIX) moriebantur vacce circumquaque » (Zie de aantekeningen van R. Van Waefelghem, vermeld in noot 1).